Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 12(17) 2022

УДК 373.3.016:51]:336

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-12(17)-136-146

Коберник Галина Іванівна кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії початкового навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, тел.: (067) 998-45-64, https://orcid.org/0000-0001-9340-8707

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ

Анотація. У статті розкривається сутність та методика формування фінансової грамотності молодших школярів у процесі вивчення математики. Стверджується, що формування у школярів розуміння взаємозалежності природних і економічних законів, фінансової грамотності необхідно починати ще з початкової школи, яка покликана сформувати у майбутніх громадян України фінансові знання, фінансову культуру, діловитість, підприємливість, навчити аналізувати фінансову ситуацію і приймати обґрунтовані рішення. Знання з фінансової грамотності формують у школярів такі якості особистості, які необхідні не тільки в фінансово-організаційній та підприємницькій діяльності, а й в інших сферах людського життя. На основі аналізу наукових джерел доводиться, що фінансова грамотність особистості – це багаж знань і навичок, які формують її правильне ставлення до особистих грошей і дозволяють людині приймати вигідні для себе рішення.

Сформульовані основні вимоги до методики розв'язування математичних задач і завдань з метою формуванні фінансової грамотності учнів початкової школи, запропоновано види задач. Розглядаються можливості різних форм позаурочної роботи з математики для формування фінансової грамотності молодших школярів.

Ключові слова: формування, ключові компетентності, учні, фінансова грамотність, підприємницька компетентність, початкова школа, математика, урочна і позаурочна робота.

Kobernyk Halyna Ivanivna Candidate of pedagogical sciences, professor, head of the chair of elementary education theory, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0001-9340-8707

FORMATION OF FINANCIAL LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING MATHEMATICS

Abstract. The article reveals the essence and method of financial literacy formation of primary schoolchildren in the process of studying mathematics. It is

argued that the formation of schoolchildren's understanding of the interdependence of natural and economic laws, financial literacy is necessary to start from primary school, which is designed to form financial knowledge, financial culture, business acumen, entrepreneurship in future citizens of Ukraine, to teach them to analyze the financial situation and to make informed decisions. Knowledge of financial literacy forms such personal qualities in schoolchildren, which are necessary not only in financial, organizational and entrepreneurial activities, but also in other spheres of human life. They are needed by everyone – those who have their own business, and those who are employed, and those who sell, and those who buy. They are often necessary even in family relationships and relationships between people. After all, a person lives in the world of financial phenomena, he or she buys and sells, receives income and pays taxes, manages and obeys management decisions, gets hired, starts his own business. Based on the analysis of scientific sources, it is proved that the financial literacy of an individual is a set of knowledge and skills that form his or her correct attitude to personal money and allow a person to make decisions beneficial to him or her.

The main requirements for the methodology of solving mathematical problems and tasks with the aim of forming financial literacy of primary school students are formulated, and the types of problems are proposed. The possibilities of various forms of extracurricular work in mathematics for the formation of financial literacy of primary schoolchildren are considered.

Keywords: formation, key competences, students, financial literacy, entrepreneurial competence, primary school, mathematics, curricular and extracurricular work.

Постановка проблеми. Вирішення доленосних для України економічних питань у воєнний та в післявоєнний період неможливе без усвідомлення того, що народ України має відбудувати міста і села, зруйновані підприємства і побудувати нові з урахуванням військових та економічних потреб країни. Постає гостра потреба розумно використовувати свої землі, природні ресурси, інтелектуальну власність та інші складові національного багатства, щоб перейти до суспільства, економічною основою господарювання якого повинен стати ринок. Вочевидь, існує прямий зв’язок між фінансовою грамотністю у країні та її економічним розвитком. Тому є необхідність формування активного, економічно грамотного громадянина з високою особистісною толерантністю, здатного орієнтуватися в непередбачених ситуаціях ринкової економіки сучасної України. Адже економічна грамотність населення є важливою ознакою сучасного суспільства й багато в чому визначає якість їх життя, забезпечуючи їм доступ до якісніших освіти, роботи, послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами, які отримало Незалежне агентство уряду США (USAID) «Трансформація

фінансового сектору» у співпраці з Національним банком України під час дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 році», індекс фінансової грамотності українців зріс до 12,3 балів у порівнянні з 11,6 балів у 2018 році, коли наша держава посідала останнє місце серед інших досліджуваних країн [13].

За останні 3 роки поліпшилися усі компоненти індексу: фінансові знання, фінансова поведінка та ставлення до фінансових питань. Водночас потенціал до зростання залишається значним. За показником 2021 року, це лише 58% від максимального значення в межах дослідження, який сягає 21 бал, та є меншим від мінімального цільового рівня, рекомендованого ОЕСР (14 балів).

Найвищий рівень фінансової грамотності зафіксовано в українців віком 25–34 роки (12,7 бала) та 30–59 років (12,6 бала). Найменш фінансово обізнаною є молодь віком 18–19 років (10,1 бала). Отже, найнижчий рівень економічної грамотності мають випускники закладів загальної середньої освіти.

За даними того ж дослідження USAID 70% опитаних хотіли б, щоб дітей у школі навчали економічній грамотності. Адже вміння розставляти пріоритети, розпоряджатися коштами, усвідомлювати соціальну та економічну відповідальність у сучасному світі – означає бути конкурентоспроможними [13].

Тому справедливою є думка Хом'юк І. В. та Родюк Н. Ю. про те, що нині в Україні спостерігається «криза фінансової грамотності» як дорослого, так і дитячого населення. ... багато дітей, вступаючи в доросле і самостійне життя, в силу своєї фінансової некомпетентності не вміють правильно розпоряджатися власними коштами, що породжує бідність, агресію, обман [12].

Більшість експертів вважає, що навчання фінансової грамотності доцільно починати в ранньому віці на початкових рівнях освітньої системи. Чим раніше діти дізнаються про роль грошей в приватному, сімейному та суспільному житті, тим раніше сформуються корисні фінансові звички. Вже з 7-13 років діти цілком здатні сприйняти фінансові поняття, викладені простою мовою і на доступних прикладах. Грамотність в сфері фінансів, так само як і будь-яка інша, виховується протягом тривалого періоду часу на основі принципу «від простого до складного», в процесі багаторазового повторення і закріплення, спрямованого на практичне застосування знань і навичок. Якщо формування корисних звичок у сфері фінансів почати з раннього віку, стверджує І. Євстаф'єва, то можна уникнути багатьох помилок в період набуття фінансової самостійності, а також побудувати основу фінансової безпеки і благополуччя протягом життя [3].

Наразі держава вже зробила перші кроки щодо освіти школярів із зазначеного питання шляхом впровадження в освітній процес компетентнісного підходу, де головним завданням є формування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 12(17) 2022

ключових компетентностей, серед яких і є «підприємливість та фінансова грамотність», яка повинна наскрізно здійснюватися через усі навчальні предмети, розвиваючи в учнів ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень.

В цілому, питання підвищення фінансової грамотності населення в Україні розглянуто в роботах таких вітчизняних учених, як Р. Бонд, О. Блискавка, А. Зеленцова, Л. Зюман, Т. Кізима, А. Климчук, О. Куценко, М. Кузнецова, Н. Лозицька, А. Незнамова, М. Овчинникова, Б. Приходько, Д. Радзішевська, Н. Славянська, Т. Смовженко, І. Соркін, Л. Стахович, А. Столярова, Г. Шахназаряна, С. Юрій ін.

Зміст та методику економічної освіти і й виховання учнів висвітлено в працях педагогів С. Булавенко, Є. Коваленка, В. Мадзігона, Р. Мачулка, О. Падалка, Н. Побірченко, Н. Родюк, С. Сигиди, Н. Слободянюк, Л. Солдатової, І. Хом'юк, О. Шпака і ін.

Дослідники цієїї проблеми одностайні у тому, що формувати у школярів розуміння взаємозалежності природних і економічних законів, фінансової грамотності необхідно починаючи ще з початкової школи, яка покликана сформувати у майбутніх громадян України фінансовіі знання, фінансову культуру, діловитість, підприємливісь, навчити аналізувати фінансову ситуацію і приймати обґрунтовані рішення. Знання з фінансової грамотності формують в школярів такі якості особистості, які необхідні не тільки в фінансово-організаційній та підприємніцькій діяльності, а й в інших сферах людського життя. Вони потрібні всім – і тим, хто має власну справу, і тим, хто наймається на роботу, і тим, хто продає, і тим, хто купує. Вони часто бувають необхідними навіть у родинних стосунках і взаєминах між людьми. Адже людина живе у світі фінансових явищ, вона купує і продає, отримує доходи і сплачує податки, управляє і підкоряється управлінським рішенням, наймається на роботу, розпочинає свою справу. Зрозуміло, що краще, коли людина чинить ці дії свідомо, раціонально використовуючи власні сили та різноманітні ресурси (землю, гроші, час, устаткування, тощо).

Мета статті полягає в обгрунтуванні теорії і методики формування фінансової грамотності учнів початкової школи в процесі вивчення математики.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що у педагогічній науці по-різному трактується сутність фінансової грамотності. Так, Т. Кізима визначає поняття «фінансова грамотність» як «сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень» [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 12(17) 2022

На думку О. Ковтун, фінансова грамотність – це вміння розпоряджатись особистими коштами, планувати витрати, приймати зважені рішення у проблемних питаннях та усвідомлювати значущість фінансового виховання; це здатність громадян ефективно управляти особистими фінансами; здійснювати короткострокове і довгострокове фінансове планування, облік витрат і доходів домогосподарства; оптимізувати співвідношення між заощадженнями й споживанням; розбиратися в особливостях різних фінансових продуктів і послуг, мати актуальну інформацію про стан фінансового ринку; приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг, а також усвідомлено нести відповідальність за такі рішення; компетентно планувати й здійснювати пенсійні нагромадження [6].

Відомий міжнародний консультант з фінансової грамотності Ш Мунді визначає фінансову грамотність як знання, розуміння, навички і впевненість, що дозволяють особі приймати правильні фінансові рішення та діяти відповідно до конкретних обставин [8].

В. Письменний розглядає фінансову грамотність як уміння людини розпоряджатися грошима з найменшими втратами та найбільшими вигодами для себе. Подібне визначення пропонує й В. Андрійчук, яка під фінансовою грамотністю розуміє вміння людини розпоряджатися власними коштами, володіти основними фінансовими знаннями, що дозволить раціонально приймати фінансові рішення [10].

Т. Смовженко розглядає таке поняття як фінансова освіченість, що трактується нею як здатність розуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо [11].

Як стверджується в Концепції формування фінансової грамотності у початковій, основній та старшій школі, знання фінансової грамотності дають змогу розумно розпоряджатися власними коштами та отримувати від цього максимальну користь [7].

Нам найбільш імпонує визначення фінансової грамотності, що пропонується Л. Зюман «сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для прийняття усвідомлених рішень при короткостроковому та довгостроковому плануванні та управлінні фінансовими ризиками впродовж усього життя. Фінансово грамотною є та людина, яка має і розуміє свій фінансовий план, який виступає основним інструментом управління особистими фінансами [2].

Отже, фінансова грамотність – це багаж знань і навичок, які формують правильне ставлення до особистих грошей і дозволяють людині приймати вигідні для себе рішення. Фінансово грамотна людина зможе ефективно користуватися грошима, поліпшувати матеріальний добробут. Вона правильно плануватиме сімейний бюджет, грамотно розпоряжатиметься

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 12(17) 2022

власними коштами, розумно їх витрачати, забезпечуватиме майбутнє для своїх дітей, ухвалюватиме відповідальні фінансові рішення і почуватиметься захищеною. Свідома та логічно вибудувана стратегія цих рішень, дасть змогу людині керувати своїми родинними фінансами в напрямку зростання добробуту родини, що призведе до успіху і самодостатності.

Оскільки фінансові операції пов’язані з проведенням різного роду розрахунків, які вимагають застосування математичних знань і умінь, то значний потенціал з формування в молодших школярів основ фінансової грамотності мають уроки математики. Аналіз навчальної програми з математики для початкової школи дозволяє констатувати, що опанувавши знання фінансової грамотності, діти краще розумітимуть навколишній світ, зможуть самостійно за допомогою арифметичних обчислень аналізувати ситуацію і приймати обґрунтоване економічні рішення. Наявність математичних завдань економічного змісту дає змогу для цілеспрямованішого формування в молодших школярів основ фінансової грамотності, забезпечує її практичну спрямованість і реалізує впровадження Концепції «Нова українська школа» щодо формування однієї з базових компетентностей – підприємливість і фінансова грамотність. Тому надто важливо з учнями початкової школи на уроках математики розв'язувати задачі та виконувати завдання, які в собі поєднують вивчення програмового матеріалу та економічний зміст.

Актуальною є думка Є. Коваленко, яка стверджує, що вся програма навчання математики в початковій школі повинна містити економічні завдання, але не стихійно розкидані, а в певній логічній системі. Вирішення економічних задач та завдань урізноманітнює урок, допомагає активізувати розумову діяльність, збагачує соціально-моральний досвід, розширює уявлення про навколишній світ і словниковий, математичний та економічний запас слів, закладає початкові основи економічних знань і сприяє розвитку якостей особистості, які є необхідними в умовах ринкової економіки [5].

Підкреслимо, що процес формування фінансової грамотності учнів початкової школи має свою специфіку. Суть її полягає у ретельному доборі змісту навчального матеріалу з економіки, методах його вивчення, які мають тісно пов'язуватися з віковими психологічними особливостями молодших школярів, їх баченням навколишнього світу, здатністю запам'ятовувати відповідну термінологію.

Вивчення та аналіз досвіду роботи вчителів початкової школи свідчить, що ефективними є такі методичні прийоми як використання завдання на кодування і декодування економічних термінів; завдання на виконання і складання алгоритмів; завдання на читання і складання таблиць, простих діаграм, графіків економічного змісту; текстові арифметичні задачі, фабула яких відображає економічні категорії; міжпредметні проєкти; ділові та сюжетно-дидактичні ігри.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 12(17) 2022

Усі математичні задачі економічного змісту можна умовно систематизувати за основними поняттями, що розглядатимуться під час їх розв'язування та провідними якостями, які формуватимуться в учнів. Як на нашу думку, це можуть бути задачі, в яких розкривається сутність таких понять як: ощадливість, дохід, прибуток, витрати, ставлення до особистих грошей, ефективне користування грошими, поліпшення матеріального добробуту, факторів та способів вирішення економічних завдань, установлювати зв'язки й відношення між ними та інше.

Прикладом змісту задачі, яка зорієнтована на оволодіння молодшими школярами такого поняття як прибуток може бути такого змісту:

За вирощену продукцію фермер одержав 178000 грн., 9600 грн. він витратив на пальне, на купівлю трактора він витратив суму в 10 разів більшу, ніж на пальне. Який прибуток залишився фермеру, якщо насіннєвий матеріал коштував 20000 грн.?

Розв'язуючи задачі способом зведення до одиниці, з метою формування поняття залежості прибутку від пргодуктивності праці доцільно розв'язувати задачі аналогічні даним:

1. *Один робітник за 6 годин виготовив 48 деталей, а другий працюючи 4 години, виготовив 40 деталей. Який із робітників принесе для підприємства більше прибутку? Чому?*
2. *Власник підприємства, приймаючи за конкурсом на роботу робітників, запропонував кожному виготовити деталі. Один робітник виготовив за 7 годин 49 деталей, а другий – за 5 годин 45 деталей. Який робітник буде прийнятий на роботу? Чому?*

Значний інтерес у молодших школярів викликають математичні задачі, які стосуються сімейної економіки. Під час їх розвязування в учнів формуються такі особистісні цінності як бережливість та ощадливість. Наприклад: *Мама дала Тетянці 50 грн. і попросила купити хліб за 26 грн. і батон за 18 грн. Скільки здачі повинна отримати дівчинка?*

Задачі, які стосуються сімейного доходу теж захоплюють учнів:

Тато одержує щомісяця заробітну платню 10400 грн., мама на 800 грн. менше ніж тато, брат одержує стипендію у 6 разів меншу ніж зарплата мами, а бабусіна пенсія становить – на 330 грн. більше ніж братова стипендія. Який загальний дохід сім'ї.

З учнями 4-го класу ми пропонуємо задачі, зміст яких виходить за межі сімейного бюджету. Формючи в учнів поняття про витрати, доцільно в процесі вивчення взаємозалежності між величинами включити аналогічні задачі актуального змісту:

Деяке підприємство виготовуляло за 1 годину 2 танки, а після реконструкції продуктивність роботи удвічі збільшилася. На скільки більше стали випускати танків за 8-ми годинний робочий день після реконструкції, ніж до реконструкції? У скільки разів зменшилися витрати підприємства на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 12(17) 2022

виготовлення одного танка, якщо заргобітна плата робітників не змінилася? Розв'язати задачу двома способами.

Розв'язування подібних математичних задач, які суповоджуються короткими за змістом бесідами, дає змогу залучити учнів до аналізу та розуміння економічних процесів, життєвих фактів і явищ економічного життя, факторів та способів вирішення економічних завдань, установлювати зв'язки й відношення між ними.

Процес формування в учнів початкової школи фінансової грамотності не обмежується тільки уроками математики. Цю роботу важливо продовжувати і в позаурочний час. Формат проведення такої роботи може бути різноманітними. Це і тиждень економічної грамотності, «Школа фінансової грамотності», виховні справи, ігри, вікторини, добродійна діяльність тощо.

Ефективною формою набуття молодшими школярами практичного економічного досвіду є ділова гра. Вона дає можливість закріпити економічні знання, набути практичних умінь і навичок спілкування у процесі програвання конкретних економічних ситуацій. При підготовці гри колективно складаються її правила, розподіляються ролі, які будуть виконувати її учасники, посади рецензентів кожної ролі, експертів, виділяються помічники вчителя для оперативного обліку результатів гри. Розподіл посад та обов'язків між учнями здійснюється з урахуванням їхніх знань та умінь виконувати завдання, які ставляться перед ними. У процесі гри учасники, які виконують ту чи іншу роль відповідно до прийнятих правил, аналізують ставлення до шкільного майна і вчинки учасників гри, дають оцінку їхнім діям, обґрунтовують важливість та невідкладність уживання запропонованих ними заходів, доводять необхідність прийняття свого варіанту вирішення проблеми. Учням можна запропонувати ситуативну гру-завдання «Придбай фруктів на 50 гривень» (наприклад: 1 банан, 1 кілограм яблук, 1 апельсин, 1 ківі, 1 лимон, 4 мандарини. 5+24+6+4+3+2*4=42+8=50).

Можливі варіанти і складніших ігор. Розкриємо методику проведення такої гри під назвою «Юний кухар». Під час підготовки до гри знаходимо або малюємо зображення борошна, цукру, масла, яєць, яблук, шоколаду. На картинках пишемо вартість: шоколад – 3 монетки, фрукти та масло – по 2, решта – по 1. Зображень кожного продукту має бути стільки ж, скільки гравців. Заготовляємо умовні монетки – кожна дитина матиме по 6 штук. Учасники гри отримують картки з рецептами (2 основні та 5 додаткових).

Хід гри: ви запросили друзів і хочете почастувати їх. Для шарлотки треба борошно, цукор, яйця, яблука, для шоколадного пирога: шоколад, масло, яйця, борошно. Мета гравців – приготувати пиріг. Але є й запасні варіанти. Три продукти. Із борошна, яєць та яблук можна зробити яблучні оладки, а якщо замість яблук шоколад – шоколадні. Два продукти. Із яєць та

цукру – безе. Із яблук та цукру – печені яблука. Із масла та шоколаду – шоколадний десерт. Яйця й борошно – несолодкий коржик.

Спочатку діти вивчають рецепти та думають, що вони хочуть придбати. Їх попереджають, що магазин скоро завершить роботу.

Учасники гри по черзі купують по одному продукту, міняючи монетки на зображення. Ведучий оголошує, що магазин зачинено, коли на руках хоча б в однієї дитини 4 картки.

Учасники вирішують, що можна приготувати з тих продуктів, які в них є. Перемагає той, кому вдалося приготувати страву з найбільшою кількістю інгредієнтів (будь-який пиріг, на другому місці – будь-які оладки, на третьому – решта страв, але можна зауважити, що найгірший варіант для частування – коржик).

Така гра тренує вміння обирати правильну стратегію покупця. Які продукти обрати першими, щоб з них можна було щось зробити? Як добре їх поєднати, якщо щось вже є на руках? Шоколад, який діти прагнуть купити одразу, бо він смачний, залишає мало можливостей щось приготувати. До того ж шоколадний пиріг – це неможливий варіант, адже на нього не вистачить грошей.

У результаті проведення гри передбачається досягнення таких завдань**:** формування умінь аналізувати вчинки однолітків та їх наслідки; прийняття правильних рішень у складних ситуаціях; планування суспільно корисних справ із раціонального використання і збереження матеріальних цінностей.

Доцільним є розроблення учнями різного характеру проєктів. Можна запропонувати дослідити власні витрати на тиждень, скільки коштує їхній обід тощо.

Висновки. Отже, зміст фінансової грамотності має забезпечити формування в учнів початкової школи: економічного мислення, почуття власника, реального господаря; вміння прогнозувати свою діяльність; економічно усвідомленого ставлення до праці та її результатів; прагнення до підвищення трудових доходів, покращення якості життя; орієнтація на раціоналізацію праці і підвищення її соціально-економічної ефективності; готовності брати участь у різноманітних видах діяльності, пов'язаних з ринковою економікою; готовності до участі в управлінні виробництвом; здатності до морального вибору ситуації пов'язаних з економічною діяльністю; уміння долати економічні труднощі і кризові ситуації, вміння захищати свої права і використовувати соціальні гарантії; потреби в особистому самовдосконаленні.

Фінансова грамотність формується в дітей з навичками. Це вміння планувати наперед, контролювати себе, економити і накопичувати, вміння робити обдумані фінансові рішення та покупки, вирішувати проблеми і спілкуватися.

Література:

1. Андрійчук В. Навчання фінансової грамотності учнів початкової школи: міжнародний досвід. Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки) випуск № 1 (66), 2021, с. 81–87.

2. Зюман Л. А. Вплив консерватизму економічного світогляду на фінансову грамотність молоді. (2012). Вилучено із http://asconf.com/rus/archive_view/161

3. Євстаф'єва Ірина Григорівна Розбудова економічної освіти та формування основ фінансової грамотності учнівської молоді – основа розвитку громадянського суспільства та становлення економіки знань : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 29–30 вересня 2017 року, м. Київ. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 66–71. https://aistis.knu.ua/wp-content/uploads/2017/09/ЗБІРНИК-29-30-09-17-1-compressed.pdf

4. Кізима Т. О.. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії . *Вісник ТНЕУ*, 2012, №2. С. 64–71.

5. Коваленко Є. І. Економічне виховання молодших школярів. Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи. Матеріали ІІ-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Ніжин, 17 жовтня 2019 р. / за заг. ред. Є. І. Коваленко, упоряд. Т. В. Гордієнко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. – 262 с.

6. Ковтун О. А. Проблеми періодизації трансформації фінансової поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України *Проблеми економіки.* 2013. №3. С. 274–281.

7. Концепція формування фінансової грамотності у початковій, основній та старшій школі. Проект. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015. № 10. С. 2–4.

8. Мунді Ш. Рекомендації щодо розробки національних стратегій з фінансової грамотності. Міжнародний досвід: стратегії і програми фінансової грамотності. Вилучено із http://vaks.org.ua/images/news_inform/UA_CPFL_Shaun_Mundy_FinLiteracy_Mar2012_ukr.pdf

9. Навчання фінансової грамотності учнів початкової школи: міжнародний досвід неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки) випуск № 1 (66), 2021. С. 81–87.

10. Письменний В. В., Коженівський С. Енциклопедія для фінансово грамотних школярів. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2020. 136 с.

11. Смовженко, Т. С. Фінансова грамотність : навч. посібник, (2). Вилучено із https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4436538.

12. Хом'юк І. В., Родюк Н. Ю. Формування фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики. Вилучено із http://ir.lib.vntu.edu.ua//handle/123456789/33836.

13. Як навчають фінансової грамоти у світі: досвід передових країн. Вилучено із https://education.24tv.ua/yak-navchayut-finansoviy-gramoti-sviti-dosvid-peredovih-novini-dnya_n1631855

References:

1. Andrijchuk, V. (2021). Navchannja finansovoї gramotnosti uchniv pochatkovoї shkoli: mizhnarodnij dosvid [Teaching financial literacy of primary school students: international experience]. *Neperervna profesijna osvita: teorija i praktika (serija: pedagogichni nauki) - Continuing professional education: theory and practice (series: pedagogical sciences),* 1 (66), 81–87 [in Ukrainian].

2. Zjuman, L. A. (2012). Vpliv konservatizmu ekonomichnogo svitogljadu na finansovu gramotnist' molodi [The influence of conservatism of the economic outlook on the financial literacy of young people]. *asconf.com* Retrieved from http://asconf.com/rus/archive_view/161 [in Ukrainian].

3. Євstaf'єva, I.G. (2017). Rozbudova ekonomichnoї osviti ta formuvannja osnov finansovoї gramotnosti uchnivs'koї molodi – osnova rozvitku gromadjans'kogo suspil'stva ta stanovlennja ekonomiki znan' [Development of economic education and the formation of the foundations of financial literacy of schoolchildren - the basis of the development of civil society and the formation of the knowledge economy]. *Proceedings from: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – The International Scientific and Practical Conference.* (pp. 66-71). K. : Institut obdarovanoї ditini NAPN Ukraïni [in Ukrainian].

4. Kizima, T. O. (2012). Finansova gramotnist' naselennja: zarubizhnij dosvid i vitchiznjani realiï [Financial literacy of the population: foreign experience and domestic realities]. *Visnik TNEU - Bulletin of TNEU*, 2, 64–71 [in Ukrainian].

5. Kovalenko, Є. I. (2019). Ekonomichne vihovannja molodshih shkoljariv [Economic education of younger schoolchildren]. *Proceedings from II '2: II Vseukraïns'ka naukovo-praktychna konferentsiia «Pochatkova osvita: istorija, problemi, perspektivi» – The Second All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Primary education: history, problems, prospects»*. (pp. 262). Nizhin: NDU im. M. Gogolja [in Ukrainian].

6. Kovtun, O. A. (2013). Problemi periodizaciï transformaciï finansovoï povedinki domogospodarstv na rinku finansovih poslug Ukraïni [Problems of periodization of the transformation of the financial behavior of households in the market of financial services of Ukraine]. *Problemi ekonomiki - Problems of the economy*, 3, 274–281[in Ukrainian].

7. Koncepcija formuvannja finansovoï gramotnosti u pochatkovij, osnovnij ta starshij shkoli. Proekt [Concept of formation of financial literacy in elementary, primary and high school. Project]. *Geografija ta ekonomika v ridnij shkoli- Geography and economics in native school*, 10, 2–4 [in Ukrainian].

8. Mundi, Sh. (2012). Rekomendaciï shhodo rozrobki nacional'nih strategij z finansovoï gramotnosti. Mizhnarodnij dosvid: strategiï i programi finansovoï gramotnosti [Recommendations for the development of national strategies for financial literacy. International experience: financial literacy strategies and programs]. *vaks.org.ua* Retrieved from http://vaks.org.ua/images/news_inform/UA_CPFL_Shaun_Mundy_FinLiteracy_Mar2012_ukr.pdf [in Ukrainian].

9. Navchannja finansovoï gramotnosti uchniv pochatkovoï shkoli: mizhnarodnij dosvid [Teaching financial literacy of primary school students: international experience]. *NepererVna profesijna osvita: teorija i praktika (serija: pedagogichni nauki) - Continuous professional education: theory and practice (series: pedagogical sciences)*, 1 (66), 81–87 [in Ukrainian].

10. Pis'mennij, V. V., Kozhenivs'kij, S. (2020). *Enciklopedija dlja finansovo gramotnih shkoljariv [Encyclopedia for financially literate schoolchildren]*. Ternopil': FOP Osadca Ju. V. [in Ukrainian].

11. Smovzhenko, T. S. Finansova gramotnist' [Financial literacy]. *bank.gov.ua* Retrieved from https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4436538 [in Ukrainian].

12. Hom'juk, I. V., Rodjuk, N. Ju. Formuvannja finansovoï gramotnosti molodshih shkoljariv na urokah matematiki [Formation of financial literacy of junior high school students in mathematics lessons]. *ir.lib.vntu.edu.ua* Retrieved from http://ir.lib.vntu.edu.ua//handle/123456789/33836 [in Ukrainian].

13. Jak navchajut' finansovoï gramoti u sviti: dosvid peredovih kraïn [How financial literacy is taught in the world: the experience of advanced countries]. *education.24tv.ua* Retrieved from https://education.24tv.ua/yak-navchayut-finansoviy-gramoti-sviti-dosvid-peredovih-novini-dnya_n1631855 [in Ukrainian].